

KRİZ VE PİYASA EKONOMİSİNİN GELECEĞİ**Prof. Dr. Deniz GÖKÇE** (Bahçeşehir Üniversitesi)**Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN** (Rekabet Kurumu)

•••

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN (*Rekabet Kurumu Başkan Başdanışmanı*)- Bugünkü toplantımızda, biliyorsunuz, ekonomik kriz ve piyasa ekonomisinin geleceğini tartışacağız.

Deniz Bey “Amerika’da, Avrupa’da neler oluyor” sorusunu ele alarak meselenin genel bir çerçevesini çizecek. Daha sonra ben de bir yorum yapacağım. En sonunda da soru-cevaplar ile sonuca ulaşmaya çalışacağız. Vakit kaybetmeden şimdi sözü Deniz Beye aktarıyorum.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE (*Bahçeşehir Üniversitesi*)- Rekabet Kurulunda bir konuşma yapmak benim için büyük bir şeref; bunu çok samimi söylüyorum. Rekabet Kuruluyla aslında hısımlık, akrabalığımız var. Geçen sene emekli olup Bahçeşehir Üniversitesine geçtim; ondan evvel, Boğaziçi Üniversitesindeki Managerial Economics dersinde, eski yaklaşımların sıkıcı olduğuna karar vererek, normalde Türkiye içinde ve dışında ortalama bir okulda öğrenebileceğiniz şeylerin ötesine geçip dersin büyük çoğunluğunu; teknoloji transferi, verimlilik, rekabet, regülasyon gibi konulara çevirmiştik. Bu arada da, 3 hafta boyunca derslerde; Rekabet Kanununun tanıtılmasından, Rekabet Kurulunun vakalarından, sizin yayınınızda 50-60 sayfa olarak bulunan ve en sevdiğim 1999’daki Çimento meselesini arkadaşlara aktarıp onun çerçevesinde de, Rekabet Kurumu ne yapıyor, dünyada rekabet konuları, “rekabet” kelimesinin anlamından falan konuşurdum. Çok fazla okulda bunun yapıldığını zannetmiyorum. Hukuk fakültelerinde rekabet ve Rekabet Kanunuyla ilgili eğitim olabilir ama İşletme ve Ekonomi bölümlerinde pek fazla yoktur. Birkaç toplantı sonucunda da Rekabet Kurumuyla tanıştım ve bundan dolayı da gayet mutluyum. Bugün de beni buraya çağırdınız.

Ben başta 45 dakika konuşacağım. İstanbul’dan geldiğim için bana biraz daha uzun konuşma hakkı veriliyor; biliyorsunuz, Bizans her zaman duruma hâkim olur. Bu 45 dakikalık sürenin 15-20 dakikasında, “Amerika’da ve Avrupa’da ne oluyor” konusunu özetleyeceğim, çünkü Türkiye’deki medyada tam tabloyu alabildiğinizi zannetmiyorum. Biz felaket haberine çok meraklıyız. Türkiye’deki kendi yazdığım gazete dahil olmak üzere ekonomi haberlerini okuduğum zaman, yahu, ben ayrı bir yerde mi yaşıyorum falan diye düşünmeye

başlıyorum. Dışarıyla ilgili olan konuları da iyice abartıyoruz. Size futbol örneği vereyim. Türk antrenör görevden ayrılır, ama yabancı antrenör kovulur biliyorsunuz. Sonra, herkes taraftır. Fenerbahçe Tokat'ı yendiğinde -ki Tokat, 2. Lig takımı- “Bir Tokat Yetti” diye manşet atılır, çünkü yazan Fenerbahçelidir falan. Bunları aşıp biraz gerçeklere ulaşmamız lazım.

Benim kişisel kanaatim şudur; Amerikan ekonomisi, bu krizi başlatan ekonomi. Dünya üretiminin yüzde 20'sini yapıyor. Amerikan ekonomisi toparlanmadığı takdirde dünyadaki sistem yerine oturmayacaktır. Bu nedenle biraz, Amerika'nın nerede durduğuna ve Avrupa'nın buna oranla nerede durduğuna bakalım. Ondan sonra, bazı veriler vererek “biz nereye gideriz” diye bakacağım.

Bakın, Ağustos ayının sonrasında, Eylül ve Ekim ayında Amerika'da finansal çöküş (biliyorsunuz, Lehman Brothers ve diğer bütün finans kurumlarının batışı), oldu. Ondan sonra da, sorunlar Kasım ayı başından itibaren reel sektöre atladı. Bütün kurumlar (IMF, Dünya Bankası, OECD, Avrupa Komisyonu), Kasım ayının başında tahminler yaptılar. Bu, Kasım ayı başında IMF'nin büyüme tahmini.

Yukarıdaki kırmızı grafik, gelişen ülkelerin (Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Türkiye), büyüme trendi yüzde 8 civarında giderken, buradaki tahmine göre, 2009 yılı içinde yüzde 5'e düşüyor; bu, 6 Kasım tarihli ilk tahmin. Mavi grafik ise, gelişmiş ülkeler; onlar biraz daha yavaş büyürler. Onlar da, yüzde 3 civarındaki bir durumdan sıfırın hemen altına iniyorlar. İkinin ağırlık ortalaması alınırsa dünya küçük bir pozitif oluyor demektir.

Bu tahminin kötü bir tahmin olduğu ortaya çıktı, çünkü birdenbire, 2008 yılının dördüncü çeyreğinde bütün ekonomilerde ciddi bir çöküş oldu. Bunu size göstermek için, 2008 Ocak ayında IMF tarafından yapılan ve sanayi üretimi ve mal ticareti konusundaki gelişmeleri gösteriyorum. Bakın, 2008 yılı Kasım ayında grafik birdenbire aşağıya çöküyor, reel kesimde ciddi bir etki ortaya çıkıyor.

Şu da, IMF'nin 28 Ocak'ta revize ettiği, “ileriye dönük ne olacak” tahmini. Şu yukarıdakiler gelişen, kalkınan ekonomiler; burası da, 2009 yılının sonu. 2008-2009 başında müthiş bir çukura giriliyor, sonra çıkılıyor. Aynı grafik, gelişen ülkeler ve ortalama için de geçerli. IMF, 2009'un çok kötü bir yıl olacağı tahminini getiriyor.

Biz olayları başlatan Amerikan ekonomisine dönelim, çünkü, regülasyon açısından, rekabet açısından, devletleştirme açısından ileride neler olacağını belirleyecek olan, buradaki felaketin büyüklüğü.

Bu gördüğünüz, Amerika'nın büyüme grafiğindeki son dört çeyrek. Amerika'nın 2008 yılı büyüme grafiğine göre;

* Birinci çeyreğinde büyüme 0.9,

* İkinci çeyreğinde büyüme 2.8.

Haziran ayı civarında Amerika'da çok kuvvetle büyüme var. National Bureau of Economic Research, resesyon olup olmayacağına karar veremiyor.

* Üçüncü çeyreğinde büyüme 0.5.

Bu, normal revizyon tarihi geçtiği hâlde revize edilmedi.

* Dördüncü çeyreğinde ise, müthiş bir reel çöküş.

Biliyorsunuz, dördüncü çeyrek Ekim, Kasım, Aralık aylarından oluşuyor ve o da 3.8. Cuma günü de bu rakam revize edilecek. Bu rakam şu anda 3.8;5-5.50 civarına revize edilmesini bekliyorum.

Amerika'da 2008'in son çeyreği müthiş bir çöküş. Buna rağmen Amerika küçük bir pozitif büyümeyle kapatacak, çünkü şu pozitifler olayı toparlıyorlar.

Neden böyle oluyor? Birkaç alt unsuruna bakalım. Bakın, bu, çeyrekler itibarıyla yatırımın gidişatı. Yatırımda, şuradan başlayan çok büyük bir çöküş görüyorsunuz.

Şu, Amerika'daki sanayi üretimi. Bunun da yıl sonunda nasıl çöktüğünü görüyorsunuz. Bu da, yılın bütünü için sanayi üretimi ve imalat sanayi üretimi.

Esas önemli olan da şu; 2008 yılı sonunda (Aralık itibarıyla), perakende satışların düşüşüne baktığınız zaman, ekonominin neden durduğunu görmek mümkün. Size reel tarafı gösteriyorum. Buradan sonra devlet müdahaleye başlıyor, en azından müdahale etmeye çalışıyor.

Şimdi biraz moralinizi düzeltelim. Demin gösterdiğim grafikte, perakende satışların 12 aydaki çöküşünü gördünüz. Dikkat eden, 7 ay peş peşe düşen aylık perakende satışlar Ocak ayında önemli ölçüde yükseliyor. Tabii, iktisatçı gözüyle bunu şöyle yorumlamamız lazım: Fiyatlar yeterince düştü, yeterince düşünce millet yeniden alışverişe başlayormuş gibi yapıyor. Tabii ki, bir aylık trendi değil, Şubat ayını da takip ediyorum. Şubat ayı ortası istatistiklerde perakendede artışın devam ettiği gözüküyor. Bu, 3-4 ay daha böyle giderse iyi haber olacaktır, tersine dönüşü getirecektir. Bence bunu iyi bir başlangıç olarak yorumlamamız lazım.

Tabii, Amerikan vatandaşları açısından önemli olan, işsizlik. Şu anda Amerika'daki işsizlik rakamı Ocak ayı itibarıyla 7.6'da duruyor. İşsizlik rakamı 4.5'lerden falan geliyor.

Biliyorsunuz, ekonomide; "Leading Indicator" denen öncü göstergeler, "Coincident indicator" denen eşanlı göstergeler ve "Laging" dediğimiz geriden takip edenler var. İşsizlik, geriden takip eden bir göstergedir; çünkü insanlar birinci gün hemen bütün işçileri atmazlar. Şirketler, kurumlar, bu felaket ne kadar büyüyecek diye 3 ay, 5 ay, 6 ay beklerler, sonra işsizlik başlar. İşsizlik rakamı çok yükseldiği zaman işin sonuna gelinmiş olur, ondan sonra yeniden tersine, aşağıya döner; "Indicator"dur.

Tabii, dünyada çeşitli dedikodular var; "Marksizm geliyor" diyenler var, "Keynes kazandı" diyenler var, "büyük depresyon yaşayabiliriz" diyenler var, "çok kötü durumdayız, ne olacak bilemiyoruz" diyenler var. Birtakım dedikoduların karşılığında bazı şeyler söyleyebiliriz.

Bakın, şurada gözüktüğü gibi, yıl sonunda işsizlik rakamı 7.6 değil de, 6.5 civarındaydı. Amerika'ya göre bu 6.5 çok ekstrem bir işsizlik rakamı değil. Bakın, şu 10.8, 1970'lerde Amerika'daki iki petrol krizi sonrasında bizim 24 Ocak kararlarını verdiğimiz rakama tekabül ediyor. Henüz o 10.8'in altında, ki bu da 1981 yılının rakamı. O sırada problem bitmiş durumda.

Şu da büyük depresyon; 25 ve 20 işsizlik.

İşsizlik rakamlarına baktığınız zaman, bu işsizlik rakamları büyük depresyona benzemiyor. Tamam, kötümser olacağız ama, çok da kötümser olmayalım, yani Soros'a inanmamız gerekmiyor; öyle söyleyeyim.

Amerika'da geleceğe dönük resmi tahminler yapılıyor. Burada bakış açım şu: Amerika ne zaman toparlar ki, Avrupa ve biz de etkilenir, biz de ticaret yapar, bir şeyler yapar, biz de çıkarız diye. Böyle global bir krizde tek bir toplumun kendini toparlaması mümkün değil, ancak çok büyük ekonomiler etki edebilir. Amerika'da geleceğe dönük tahminleri yapan, Merkez Bankasının Philadelphia Şubesi. Biliyorsunuz, para politikası, "Open market operations" falan New York'tan yapılıyor, ama geleceği dönük tahminleri Philadelphia yapıyor. Neden? Çünkü orada University of Pennsylvania var; önemli bir ekonometri modelleme yapan Lawrence Klein oradaydı. Orada National Bureau of Economic Research'in ofisi var. Çok fazla devletçi olmadıkları için (bir Devlet Planlama Teşkilatları yok), tahmine şöyle yapıyorlar: 50 tane özel tahminciye para verip tahmin yaptırıyorlar, ondan bir konsensüs tahmini çıkarıyorlar. Bu tahminler 3 ayda bir yapılıyor. Bunlar ilk evvela Kasım ayında bir revize tahmin yaptılar. Burada "Previous" adıyla geçen bir evvelki reel büyüme tahmini 13 Şubat'ta yayımlandı. 2009 ve sonrası için büyüme tahmini,

bir evvelki, Kasım ayında yapılan tahminler. Şu da 13 Şubat'ta yapılan tahminler.

İlk evvela şunu görelim: Bakın, 2009'un birinci çeyreği eksi 1.1 olacak derken, 5'e revize edilmiş, 0.8, eksi 1.8'e. Sonraki tahmin "Converge" ediyor: Bakın, bu 0.9, bu 1; şu 2.3, bu 1.8; 2010'un birinci çeyreğinde 2-4. Bu tahmin, şu anda eldeki verilerle, 50 tane tahmin kuruluşunun konsensüsü. Çok ekstrem değil, ne çok iyimser, ne çok kötümser.

Bu 1 ve 1.8 hakkında bir şey söyleyeceğim. Bizim ülkemizde çeyreklik büyüme, bir yıl arayla, geçen yılın birinci çeyreğiyle bu yılın birinci çeyreği karşılaştırılarak ilan edilir; Avrupa'da ise, bu çeyrek, kendisinden evvelki çeyreğe göre kaç artmış diye salt iki çeyreğin karşılaştırması yapılır; Amerika'da ise, salt iki çeyreğin karşılaştırması yıllık hâle çevriliyor. Dolayısıyla, Amerika, Avrupa ve Türkiye rakamları karşılaştırılabilir değildir, farklı metodolojiye sahiptir. Gene de, şu rakam aslında daha küçük, yani yıllık hâle getirilmiş 0.3 falan gibi bir rakam.

Buradan şunu görebiliyoruz: Şu andaki verilerle, Amerika'nın resmi tahminine göre, ikinci çeyrekten sonra hafif toparlanma başlayabilir görüntüsü veriyor; bu, "başlar" demek değil. Belki 3 ay sonra daha kötü bir tahmin yapabilirler; ama şu anda, eldeki verilerle söyledikleri bu.

Bakın, yanında işsizlik rakamları var. İşsizlik verilerinin de maksimum 9'a kadar çıkacağı düşünülüyor. Sizi bir evvel gösterdiğim grafiğe götürürsem, büyük depresyon kadar büyük işsizlik olmadığı gibi, aynı zamanda 1981-1982'den de düşük bir işsizlik. Dikkat ederseniz bu, Türkiye'de medyada, televizyonda falan aksettirilenden, konuşulandan daha iyi bir tablo.

Peki, neden böyle oluyor? Şu, 1929-1933'te olayın para politikası yönünü gösteriyor ve bakın iki dönem hiç benzemiyor.

1929-1933'te para arzı M2, standart ölçü, vadesiz mevduat-vadeli mevduat. Onlar döviz tutmuyorlar, çünkü zaten dolar döviz.

Bakın, önemli ölçüde azalıyor; yani Merkez Bankası frene asılmış. Halbuki, şimdiki rakama bakın, şu rakamda azalma değil, artış görüyorsunuz; yani büyük depresyon dönemine göre para politikası, olaya yaklaşım farklı.

Bir tane de soru var? Tabii, Obama seçildi ve şu anda bir heyecan getirdi. Obama'nın getirdiği heyecan sonrasında Amerika'da, çeşitli reel sektöre, finansal kuruluşlara yardım kanunları geçirildi. "Bankalar devletleştirilsin mi devletleştirilmesin mi", "sadece sermaye mi koysunlar, yoksa 'Good bank' diye bir şey mi yapalım, yani eski bankalarla hiç uğraşmayalım, onlara Allah rahmet

eylesin diyelim, devlet, birtakım yeni bankalara sermaye koyup onlardan şirketlere ve kişilere kredi mi verdirsin” gibi çeşitli alternatifler tartışılıyor.

İlginç bir şey var. Hepimizin kafasındaki olay ne? Hepimize bir Keynezyen görüş hâkim; “devlet harcamalarını arttırsak, yani bütçe açığını büyütürsek ekonominin içindeki faaliyeti arttıracamız ve kendi başına bıraktığımızdan çok daha iyi bir noktaya geleceğiz.”

Bakın, burada bir grafik var; bu, şu anda Amerika’da en çok tartışılan şey. Mavi grafik, devlet harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya oranı; kırmızı grafik, işsizliğin toplam iş gücüne oranı. Bu ikisinin devlet harcaması arttıkça işsizlik azalacaksa, korelasyonunun negatif olması lazım değil mi? Bakın bakalım şurada korelasyon negatif mi, şurada negatif mi, şurada negatif mi? İki-üç tane küçük yer var; bakın, şurada korelasyon ters, bu çıkarken bu azalıyor, bir de şurada çıkarken azalıyor. Genelde korelasyon pozitif. Şu anlama geliyor: Amerika’da devlet harcamalarının korelasyonu pozitif olursa, devlet harcamalarını arttırmanın işsizlik üzerinde önemli bir etkisi görülüyor çıkıyor bu grafikten. Tabii, bu basit bir grafik. Bu grafik sadece maliye politikasında işsizliği koyuyor. O dönemlerde para politikasının gevşek mi sıkı mı olduğunu, kredi genişlemesinin olup olmadığını, paranın dönüş hızını falan göstermiyor ama, şu anda bu grafiğin üzerinden tartışılıyor. Cumhuriyetçiler, “devlet harcaması etki etmez, zaten sosyalist yapıyoruz” falan diye bağırıyolar, Demokratlar da, “yok yahu, biz paraları harcayacağız da, problemimiz, vatandaşa mı harcayalım, bankalara mı harcayalım, reel üretim şirketlerine mi harcayalım” diyorlar. Bu, şu anda Amerika’daki önemli bir tartışma.

Şimdi geliyoruz Avrupa’ya. İlk IMF’nin yaptığı büyüme tahmini. Şu, Avrupa’nın potansiyel büyümesi; kırmızı da, 2009 için gerçekleşme tahmini... Kötü bir yıl bekleniyor.

Bir diğer grafiğe geçiyoruz. Bu kötü yılın yanında da, bu, Avrupa Birliği’nin bütünü için bütçe giderlerinin artışı, şu da gelirlerin artışı “Bütçeler bozulacak ve potansiyele göre büyüme çok düşük olacak” tahmini var. Bu tahmini Kasım ayında revize ediyorlar. Tabii, bu tabloya bakmak istemiyorum, sadece göstereyim. Bu tablodan özetler çıkartacağım. Bu, Avrupa Komisyonun çeyrekler itibarıyla revize edilmiş büyüme rakamları. Mesela Almanya şurada. Almanya, 2008’in dört çeyreğinde negatif, Kasım ayında, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü çeyreğinde sıfıra yakın pozitifler gözüküyor. Bu tahmin de revize edildi. Bu tahminin revizyonu sonunda, Avrupa Komisyonunun erken illettği tahminlerde Ocak 2009’da şu çıktı:

* Almanya’nın reel büyümesi eksi 2.3.

* İngiltere’nin reel büyümesi eksi 2.8.

* Fransa'nın reel büyüme eksi 1.8.

* Euro Bölgesinin (16 ülkenin) büyümesi eksi 1.9.

Bu, şu anlama geliyor: Aynen Amerika gibi, 2008'in dördüncü çeyreği ve 2009'un ilk çeyreğinde bütün büyük ekonomilerde patır kütür masadan düşüş oldu. Detaylara bakarsanız, -sizi detaylarla fazla üzmeyeceğim- Almanya bizim için önemli, çünkü biz yüzde 50 Almanya'ya endeksliyiz, bütün Avrupa da Almanya'ya endeksli. Avrupa ülkelerinin yüzde 60 ticareti birbirleriyle, yani Fransa Almanya'yla, Almanya Belçika'yla, Belçika Hollanda'yla, Hollanda İtalya'yla filan. Dolayısıyla, Almanya'yla Fransa toparlandığı zaman bütün Avrupa'yı yukarı çekiyor. O nedenle burada, yılın başında negatif büyümeler, yılın sonuna doğru pozitif büyümeler gündeme geliyor.

Bu arada, dünyada da çeşitli haberler var. Her gün Çin'den kötü haber duyuyorsunuz.

Bakin, şu, Çin'in borsa endeksi (Shanghai Composite Index.) Çin'deki borsada son 2 ayda yüzde 30 artış var. Dünya batıyor, borsa endeksleri yükseliyor. Biraz inceleyince başka şeyler buluyorsunuz.

Mesela şu, "Baltic Dry Index" denen, deniz ticaretinde kuru yük taşırken navlun fiyat endeksi. Bunu şöyle yorumlayabiliriz: Taşımacılığa talep arttığı zaman fiyatlar yükselecektir, taşımacılık talebi azaldığı zaman da fiyatlar düşecektir. Bakın, 2008'de fiyatlar gebermiş, ama Ocak ayında, Şubat ayının ortası itibarıyla düşüşün yarısını toparlamış durumda. Bu Baltic Dry Index'in, küçük gemiler ve dev gemiler (100 bin detway/ton kapasiteli) falan olmak üzere dört kategorisi var. Bu dev gemiler, dünyada, bütün gemilerin yüzde 10'unu, ama toplam navlunun yüzde 62'sini taşıyorlar. Ne yapıyor? Brezilya'dan demir cevheri yüklüyor, Çin'e gitsin diye Hong Kong'a indiriyor, ondan sonra Guangzhou'dan işlenmiş demir-çelik alıp İngiltere'ye götürüyor falan. Bunun nakliyesindeki fiyatlar arttığı zaman sizce deniz nakliye faaliyeti artıyor mu azalıyor mu? Tabii ki artıyor, en azından bir iyimserlik getiriyor.

Bunlar, Londra'dan yayınlanan 15 Şubat 2009 itibarıyla günlük hesaplanan fiyatlar.

Size şunu söylüyorum: Dünyada 2008'in dördüncü çeyreği ve 2009'un birinci çeyreği felaket, hepsinde eksi 5 çöküş, ama Ocak ayından itibaren çeşitli yerlerde toparlanma var. Çin'deki toparlanmanın ne olduğuna baktım. Çin, yüzde 12 büyümeden 7'ye kadar gerilemiş. Gerileme nasıl olmuş biliyor musunuz? Hammadde fiyatları oynak ya, daha evvelden çok miktarda hammadde biriktirmişler ve üretilmiş yarı mamul şeyler biriktirmişler. Dünyanın bu şekilde çökeceği akıllarına geldiği anda üretimi durduruyorlar, -Çin'de de

işsizlik artıyor- hammadde ve mamul stokunu eritiyorlar. Onlar eridiği andan itibaren, Ocak ayı itibarıyla firmalar çalışmaya başlayınca, demin gösterdiğim borsa endeksi göğü deliyor, çünkü Çin de üretime başladı.

Şu anda Almanya'daki durum kötü, çünkü dördüncü çeyrek, şimdi de birinci çeyrek kötü, sanayi üretimi kötü. Onların, "Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung (ZEW)" denen Ekonomik Gelişme Araştırma Enstitüleri, bir de "IFO" adında bir Enstitüleri var. Bu, hem fiziki üretimi ölçer, hem de beklenti anketleri yapar.

Ocak-Şubat endeksinin durumunu gösteriyorum size. Eylül ve Ekim'de yerin dibine çakıldıktan sonra, hızla yukarıya doğru gidiyor. Eksi 5'te; bu, sıfıra geldiği anda pozitifte geçecek ve toparlanma olacak. Almanya 6 aydır çok kötü, ama endeks yukarıya dönüyor.

Dolayısıyla, bizim burada gördüklerimizde, 2008 sonu, 2009 ortasına kadar çöküş, ama lokal olarak hafif iyileşme başlıyor şeklinde bir durum var.

Dikkat ederseniz, size bu söylediğim, medyadan, televizyondan, Soros'tan, Stiglitz'den, Roubini'den aktarılandan daha iyimser bir tablo.

Biliyorsunuz, toplumumuzda iyimser olmak ciddi bir karakter hatasıdır, yani iyimser olanı biz döveriz. Bir de, kötümserlerin çoğunluğu de bence üniversitelerde depolu.

Biliyorsunuz, Marks ilginç adamdır. Dünyada iki tane çok önemli insan var: Biri Marks, biri Einstein. Marks'ın en önemli özelliği, kendisinden önce yazılmış her şeyi British Library'de oturup okumuş olmasıdır. Yanında, Almanya'dan kaçmış kendi arkadaşları var. Okumayanı da dövermiş. Mesela ünlü "Liebknecht" Marks'tan her gün sopa yermiş. Ben 11 tane Marks biyografisi okudum. Çok enteresan bir adam. Kendinden önce yazılmış her şeyi okumuş, ondan sonra da, bilim alanında kendinden önce yazılmış her şeyi okumuş; aynı şeyleri Einstein de yapmış. Ondandır, ne ekonomide, ne hukukta, ne fizikte, ne kimyada, ne biyolojide okumanız mümkün değil zaten, insan ömrü yetmiyor.

Marks'ın bir inancı var. Marks'a göre, burjuva veya bugünkü tabirle orta sınıf en devrimci sınıf. Neden? Onların fikirlerini değiştirebilirsiniz. Zenginleri zaten boş ver, onlar kapitalist; garibanlar da durumu çakmıyorlar, zincirleri var. Burjuvazi, kafayı değiştirme hakkında, dolayısıyla toplumda devrim yapılması konusunda Marks'ın esas güvendiği kesim; bunu biliyorsun Erdal. Biz öğrenciyken bunları anlatırlardı.

Herkes dünyadaki globalleşmeden şikâyetçi. Globalleşme ortamında dünyadaki orta sınıfa ne oluyor arkadaşlar? Rakamları veriyorum. Bugün

yapılan araştırmalarda -ki Dünya Bankasında, Birleşmiş Milletlerde yapıyor-satın alma gücü paritesi (nominal dolar rakamı değil), ülke içindeki refah, fiyat seviyesine göre ayarlanmış. Türkiye nispeten ucuz bir ülke. Çeşitli ülkelerle Türkiye'nin meyve fiyatlarını karşılaştırsak Türkiye çok ucuz. Tokyo'da hava alanından şehrin göbeğine taksiyle 550 dolara gidiyorsunuz; İstanbul ve Ankara'da 30-35 dolara gidersiniz. Farklılıklar var. Tokyo'da, taksinin bir kapısından girip öbür kapısından çıkın taksimetre 20 dolar yazıyor; inanılır gibi değil. Bu tuzağa düştüğüm için söylüyorum size. Kore ve Japonya'da futbol şampiyonasına gittiğimizde, Atilla Gökçe ve Mehmet Demirkol'la hava alanından taksiye binme gafletine eriştik ve 550 dolar nakit çıkarmamız gerekti, çünkü kredi kartı kabul etmiyorlardı. İngilizce de konuşmuyorlardı. Satın alma gücü paritesinin ne demek olduğunu acı şekilde öğrendik.

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin araştırmalarında, günde 2 dolar ve altı yoksulluk sayılıyor, ama 3 dolardan 13 dolara kadar olan aralık da orta sınıf sayılıyor.

Şimdi sıkı durun. 1990 yılında dünyada orta sınıf sayılan insan nüfusu 1.4/2.8 milyar kişi. Aklımızda 1.4 diye tutalım. Krizlere neden oldu falan diye globalleşmeye kızıyoruz. Yapılan son araştırmaya göre, satın alma gücü paritesi, yani fiyat ve gelir değişiklikleri, refah göz önüne alındığında, 2005 yılında 2.6 milyon kişi orta sınıf olmuş bulunuyor. Marks olsaydı, "devrim geliyor" falan diye son derece mutlu olurdu diye düşünüyorum.

Globalleşme ortamında sorunlar çıkıyor ama, bazı iyi şeyler de oluyor; her şeyi o kadar kötülemeyelim.

Biraz daha bakalım. Amerika'yla, Almanya'yla ilgili size biraz iyimser şeyler söyledim. Onun altını çizmemin nedeni de şu: Onlar toparlandı mı biz de onlara mal satacağız. Bugün bütün dünyada problem, talep zaafiyeti, hem dış talep kötü, hem iç talep kötü. Onlar toparlanırsa, yeniden satacağız, düşen ihracat ve ihracatımız yükselmeye başlayacak. O, bir-iki sene iyidir, cari denge açığı yeniden büyüyünce iş bu sefer kötüye döner. Hiçbir şey iyi değil; bir iyi olur, sonra kötü olur. Dünya değişken.

Şimdi size bir-iki rakam vereceğim. Son bir yılda Amerikan ekonomisinde 3.4 milyon kişi işini kaybetmiş; iyi mi kötü mü? Belli değil, çünkü toplam iş gücüne oranını almak lazım. İnsanlık tarihinde oranlar 12'nci yüzyılda başlamış. Biliyorsun, çoban El Hasan koyunları seyrederken birdenbire farkına varmış ki, elini uzaklaştırırsa gölge küçülüyor, yaklaştırırsa büyüyor; orada perspektif çıkmış. 14'üncü yüzyılda Dürer'in resimlerinde ev resminin çizgileri var; okulda hep çizdirirler. Ondan sonra da Leonardo, adalelerin bile perspektiflerini çiziyor. Her şey oran. Bu, çok kötü bir durum sayılabilir; son

yıllık kayıp, toplam iş gücüne oranla yüzde 2.2. 1981-1982’de 2.4 milyon iş kaybedilmiş. O zaman daha küçük bir iş gücü mevcut olduğu için, o dönemin rakamı da yüzde 2.2. Yani 1981’den kötü değil.

Amerika, büyük depresyon döneminde; 1930 yılında yüzde 4.8 oranında, 1931’de 6.5 oranında, 1932’de 7.1 oranında iş kaybı yaşamış, yani şu andakinin üç misli. Bu “büyük depresyon” benzetmeleri ilginç bir şekilde rakamlarda gözükmüyor. 1982 yılında zirve işsizlikte Amerika’da işsizlik oranı yüzde 10.8, 1932 yılında yüzde 25, bugün ise yüzde 7.6, ama yüzde 9’a kadar zıplaması bekleniyor.

2008 yılının kaos ortamında reel gayri safi yurt içi hasıla Amerika’da küçük de olsa bir pozitif büyüme sergiliyor. 2009 içinde kamu tahmini, yüzde 2 daralma; 1982 yılında ise, reel gayri safi yurt içi hasıla yüzde 1.9 daralmıştı. 1930 yılında yüzde 9, 1931’de yüzde 8, 1932’de de yüzde 13 daralma.

2008 yılında Amerika’da otomotiv üretimi yüzde 25 daraldı, 1932 yılında yüzde 90 daralıyor.

Amerika’da şu ana kadar olan banka iflasları sayısı 50 bankanın altında (burada hem mevduat, hem de yatırım bankasından bahsediyoruz); 1933 yılında kabaca 10 bin civarında, 1987-1988 Tasarruf Sandığı krizinde 3000 banka batmıştı.

Kötüleşen bir veri yok mu? Var. Global ortamda kötüleşen veriler ne? Amerika’da 1981 yılında özel borç/gayri safi yurt içi hasıla oranı 123, 2008 yılında ise, 290. Özel tarafın borçluluğu çok artmış. Özel taraf da “hane halkı-şirketler” diye ayrılabilir. Hane halkına baktığınız zaman, 1981’de hane halkının gayri safi yurt içi hasıla olarak borçluluk oranı yüzde 48, 2007 verilerinde de yüzde 100 civarına çıkmış bulunuyor. 1981 yılında finansal kurumların borçluluk oranı yüzde 22, 2008 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 117. Finansal olmayan şirketlerin borçluluk oranı 1981 yılında yüzde 53 iken, 2008 yılında yüzde 76’ya yükselmiş.

Yukarıdaki sayılara baktığınızda, globalleşme ortamında ve bu kriz ortamında borçluluk oranları patlıyor ama reel üretim ve işsizlik verileri kötü değil. Reel üretim ve işsizlik verileri şimdi daha iyi; borçluluk oranları ise, geçmişte iyi ama, -1981’le mukayese ediyoruz- veriler depresyon döneminden daha iyi.

Galiba size şunu söylüyorum: Bu dönem büyük depresyona benzemiyor. Amerikan milleti tasarruf etmeyi unutmuş. Burada bir problem var. Amerikalılar tasarruflarını arttırlırlarsa cari denge açığı küçülür tabii ki. Bu arada da, ekonomiyi daha canlandırmak için tasarruf etmek değil, harcamak lazım. Amerikan Devleti de işe bütçe açığıyla başlıyor. 2009 yılında Amerikan

Hükümetinin bütçe açığının yüzde 13’le 14 arasında çıkması beklenir. “13” ve “14”ün ne demek olduğunu göstermek için size bir Türkiye grafiği göstereyim.

Şu, Türkiye’nin bütçe açığı. Biliyorsunuz, kurumların bilançoları ve gelir-gider tabloları var.

Bu, Türkiye’nin 1995 yılındaki bilançosunun aktifindeki varlıklar ve borçlar.

Kamunun net borç stokunun gayri safi yurt içi hasılaya oranı.

Şu da, toplam kamu (merkezi yönetim, belediyeler falan) bütçesi.

Şu andaki planlanan harcamalarla Amerika’nın bütçe açığının yüzde 13 olacağını hesaplıyoruz. Bakın, Türkiye 4.8’le başlıyor, bir erken seçime gidiyoruz bütçe açığı 13 oluyor. Bunları siyaset bilimcilere ithaf ediyorum, çünkü bizim üniversitelerdeki siyaset bilimciler, “erken seçim demokrasinin icabıdır” derler; bana sorarsanız, erken seçim ekonominin felaketidir. 13 devam ederken, 1998’de biraz Rusya’dan etkileniyoruz, 15 oluyor. 1999’da bir erken seçime daha gidiyoruz, bir de deprem olunca 22 oluyor. 22, bütçe açığı olarak dünya rekoru. Burada kemoterapi lazım. Kemoterapinin adı “kur çıpası.” Onda da ülkede kavga çıkarıyoruz. 2000’de 18’e düşürmüşken, 2001’de 21’den başlıyoruz. Borçluluk oranı da 41’den 89’a zıplamış bulunuyor. Siyasetteki kavganın bedeli, şu zıplama ve bu zıplama. Bundan sonra, “IMF’den gelsin 40 milyar dolar. Ona da Kemal Derviş geliyor; ama “CIA casusu” diyoruz. 40 milyar dolara da, “bu bize zarar verir” diyoruz; 7 yıl vadeli ortalama faizi nominal 5, reel faizi eksi 5. Pek kadirşinas değiliz yani.

Sonunda, Türkiye’de insanlar cefayı çekiyorlar ve bütçe açığı bakın nerelere iniyor. Bizim tarihimizde ilk pozitif bütçe açığı 1971 yılında olmuş, ondan sonra bu döneme kadar bir daha görmedik. Bakın, borçluluk oranı da 43’e iniyor. Bunların hepsi Maastricht şartlarına uygun.

Türkiye kemeri fena hâlde sıkılmış; işin özeti bu. Kabul mü?

Amerika, 14’le şuralarda duruyor, yani aşağı yukarı bizim 2002’deki durumumuza geliyor. Amerikan Hükümetinin borçluluk oranı henüz 40 civarında ama, 90’a yükselmesi bekleniyor, yani Amerikan rakamının kabaca şuna ve şuna gelmesi bekleniyor.

Açıkça belli ki, Türk toplumunun son 6-7 senede kamuda yapmış olduğu tasarrufu, ekonomi canlandıktan sonra Amerikalılar da yapmak mecburiyetindeler. Buradaki ikilemeyi gösterdim size; bir taraftan tasarruf etmek mecburiyetindeler, öbür taraftan büyümeyi sağlayacak harcamayı yapmak mecburiyetindeler. Bu nasıl olacak? Amerika’ya yardım edecek büyüklükte bir

IMF de yok. Dolayısıyla, ekonomi burada duruyor. Bu ekonomik tabloya baktığım zaman kabaca gösterdiğim bu. Erdal, buraya kadar bir şey söylemek ister misin?

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Çok güzel tespitler yaptın. Bir defa, evet, başlangıçta krizin bu kadar büyük olacağı düşünülüyordu, biraz büyük oldu ama, kriz şu andaki tahminlerin ima ettiği noktada da değil. İyimser olmamız için nedenler var. 1929 Buhranı ile yaptığın kıyaslama çok güzel ve yerinde oldu. Teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Buradan devam edeceğiz. Erdal Bey de bir şeyler söyleyecek.

Önümde şöyle bir ajanda var: Bir; Amerika’da şu anda bankaların nasıl kurtarılacağı tartışması var; ne yapılsın da bankalar kurtarılsın? Bankaların neden kurtarılması gerektiği belli.

Bakın, bizim medyamızda hep böyle bir ayrım vardır; finans kesimi, bankalar ve reel kesim. Ben Kayseri’de Odalar Birliği toplantısına gitmiş olsaydım reel kesim türküsü söylenirdi; öbürlerinde ise banka. Allah aşkına, bankanın bilançosunun pasifinde kaynakları duruyor; yüzde 10-12’si patronun parası, geri kalanlar mevduat yatıranın parası veya Amerika’da, Fransa’da bankaya mevduat yatıranın parasının Türkiye’ye verilmiş borcu. Kaynağı bu değil mi? Ya dışarıdan alınan borç, ya mevduat, sizin paralarınız. Sizin mevduatınıza, bir ömür boyu yaptığınız tasarrufa, “bu reel değil, finansal” diye nasıl diyebiliriz ki? Bal gibi reel. Emekli olacaksam onunla yaşayacağım, ev alacaksam onunla alacağım. Onun karşılığı, reel beklentilerim. Tasarruf o tasarruf. Tasarruf nasıl reel değil?

Banka bilançosunun aktifinde tabii ki, o tasarrufa ödediği faizi karşılamak için gelir getirecek varlıklar var. Bu banka batmış, nasıl kurtaracağız bunu; tartışılması gereken birinci problem bu.

İkinci problem (ileride konuşacağım); dünya, bu tip durumlarda, 1933’te görüldüğü gibi, korumacılığa, hatta misillemeye falan gider. Önümüzdeki birkaç senede acaba misilleme yapılabilir mi, böyle bir ortam var mı; size biraz da onun hakkında bilgi vereceğim.

Üçüncüsü; hep böyle devletleştirme veya devletin sermaye koyması.

Bir başka yol daha var. “Mark to market” diye bir muhasebe sistemi var; yani, bir mali kurumun veya reel kurumun varlıkları veya borçları o günkü piyasa değeriyle gösterilmedi, yani bilançolarda gelir-gider tabloları gerçek tabloyu göstermedi. Mesela Ankara’nın güzel bir yerinde, ormanın içinde milyon dolar değerinde bir eviniz var. Ormanda yangın çıkıyor ve orman sizin

oraya doğru geliyor; ev yanacak. Mark to market kurallarına göre, derhâl evin değerini düşürmeniz lazım. Bu hoş mu? Tabii ki, bugünkü ortamda bütün varlıkların finansal ve reel değerleri düşmüş bulunuyor. Hiçbirinin teminat değeri, eski değerinin yarısı bile değil; hiçbirinin hisse senetlerinin değeri yarısı gibi değil.

Mark to market kuralı kaldırılrsa ve değerler bilançolarda cari fiyatlarla gösterilseydi belki bu krizden çok çabuk çıkabilirdik.

Sözü değerli sınıf arkadaşım Erdal’a bırakıyorum. Sen bir şeyler söyle. Ondan sonra bunları konuşabilirsek konuşacağız.

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Evet. Teşekkürler. Sağ olasın.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Bir futbol yazarı için size fena bir “Presentation” yapmadım.

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Bu dinlediklerimizi en güzel Deniz anlatabilirdi . Gerçekten, bizim medyamıza, öğrenme kaynaklarımıza yansıyan bilgilerin dışında oldukça farklı temel bilgiler aldık. Bu bilgilerin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Ben, Rekabet Kurumuyla ilgili olarak bizi daha yakından ilgilendiren meseleye hemen gireceğim. Ben konuya biraz daha “balıklama atlamayı” düşünüyorum.

Temel soru şudur: “Piyasa ekonomisinin geleceği ne olacak?” Bizim konferansın başlığı da buydu. Gelecekte piyasa ekonomisi olacak mı olmayacak mı? Olacaksa nasıl bir piyasa ekonomisi olacak? Rekabet olacak mı? Rekabeti muhafaza edecek miyiz etmeyecek miyiz? Nasıl bir rekabet olacak? Rekabet politikalarında değişiklik yapacak mıyız? Bizim açımızdan öncelikli sorular bunlar.

Geçen Perşembe Konferansına Orta Doğu Teknik Üniversitesinden gelen hocamız: “Kriz, rekabeti mahvedecek şekilde ilerliyor. Bir süre sonra rekabet ortamı kaybolacak. Rekabeti yaratan koşullar kaybolacak Rekabet politikalarını acaba askıya alsak olur mu?” demeye getirdi. Bu sorular gerçekten çok önemli ve etraflı bir şekilde tartışılması lazım.

Başlangıçta Deniz’in de değindiği gibi, bu konuda üç tane görüş var: Bir tanesi, “efendim, bu kriz aşılamaz, piyasa ekonomisi çökecektir ve de sosyalist bir ekonomi gelecektir, Marks’ın kitaplarını almaya, okumaya başlayın.” diyor. Ben bu görüşe tepkiliyim. Ben de Marks’ın bütün kitaplarını okumuştum. Türkiye’de kapışıldığı söylenen Kapital’in 1’inci cildinde , kapitalizmde değer

teorisinin nasıl işlediği incelenir. Sosyalist ekonomiyle ilgili hiçbir şekilde bir tek cümle yoktur.

1917’de Rusya’da ihtilal yapılnca “Peki, biz ne yapacağız şimdi?” sorusu soruldu. “Marks’a bakalım.” denildi ve bakıldı. Komünist Manifesto’da birkaç cümle var, onun dışında, sosyalizmin nasıl olması gerektiği hakkında hiçbir bilgi yok. Çünkü Marks sosyalizmi anlatmaz, kapitalizmi anlatır, Kapital, kapitalizmin kritik bir analizdir. Dolayısıyla, “efendim, kriz aşılamaz, piyasa ekonomisi tamamen çöker” sözlerine Deniz’in verdiği cevaba katılıyorum.

Açıkça, “1929’dan da vahim bir krizle karşı karşıyayız” demeye getiriliyor. Deniz’in söyledikleri; mevcut krizin 1929 Krizi ile mukayese edilir boyutta olmadığını gösterdi. Aslında, zaman zaman dalgalanıyor, kriz gerçekten biraz daha derinleşebilir, ama insanlığın kapitalizmi yönetme tecrübesinin de çok geliştiğini unutmamak gerekiyor. 1930’larda gerçekten çok daha büyük sarsıntılar geçirildi ve de insanların henüz o konuda tecrübesi yoktu. Ekonomilerde şimdi otomatik stabilizatörler var, bir sürü mekanizma var, iktisatçılar konuyu çok daha iyi biliyorlar; dolayısıyla “piyasa ekonomisi çöker” görüşüne ben şahsen katılmıyorum.

Diğer taraftan, dünyada yaşanmış bir sosyalist ekonomi tecrübemiz var. Sosyalist ekonomi çöktü. Neden çöktüğünü de biliyoruz. Sosyalist ekonomi; on binlerce mal üretebilecek, dünyanın geri kalan kısmıyla yoğun ticaret yapabilecek, bunu yönetebilecek bir ekonomi değildi. Sosyalizm daha az sayıda zorunlu malı üretmede başarılı olmuştur, savunma sanayinde teknolojiyi geliştirmeyi başarmıştır ama tüketim mallarında teknolojiyi uygulayamamıştır, İşin en önemli tarafı şu: Sosyalizm, özgürlüklere yer veren bir ekonomi olmadığı için yapılan hataları düzeltmedi.

Ben krizlere daima bir “düzeltme” olarak, yanlış ve sürdürülemez bir gidişin düzeltilmesi olarak bakarım; Deniz, bu konuya da biraz değindi. Amerika sürekli dış açık veriliyor, bütçe açıkları artıyor, insanlar borçlanıyor, yani değirmenin suyunun nereden geldiği belli değil. Biz iktisatçıların biraz yadırgayacağı sürdürülemez bir ekonomik yapı var. Yanlış krediler veriliyor, bina fiyatları patlıyor, balonlar oluşuyor. Böyle balonların oluştuğu bir ekonominin düzeltilmesi lazım. Krize biraz da bu çerçevede bakmak gerekiyor.

Sovyet sistemi, yaratılan balonlar, yanlışlar maalesef düzeltilemediği için çöktü. Bence, bu bakımdan da, özgürlükçü demokrasiyle birlikte gelişen piyasa ekonomisinin bir üstünlüğü var.

İkinci olasılık olarak, yapılan devletleştirmeler ve kapsamlı devlet müdahaleleri nedeniyle bundan sonra piyasa ekonomisinin son bulacağı ve karma ekonomiye geçilmesinin kaçınılmaz olduğu görüşü ortaya atılıyor. Ben bu

yaklaşımına da katılmıyorum. Efendim, müdahaleci karma ekonomi dönemi geride bırakılmıştır. Çok yüksek maliyetlerin yaşandığı sürdürülemez bir ekonomidir. Sonuna kadar denenmiştir. Artık müdahaleci ekonomiden düzenlemeci piyasa ekonomisine geçilmiştir. Ben, buradan geriye dönüş olacağını zannetmiyorum. Çünkü o müdahaleci ekonominin arkasında; ekonomik milliyetçilik vardır, korumacılık vardır, ulusal ekonomiye tekrar dönüş vardır. Şu anda dünyayı, küreselleşmiş bir ekonomiden bağımsız ulusal ekonomiler manzumesi hâline dönüştürmeye kalksanız, herhâlde bir üçüncü dünya savaşından daha büyük bir tahribatın olması kaçınılmazdır. Böyle bir maliyetin ödenmesi hiçbir şekilde hiçbir ülkede, özellikle demokratik ülkelerde mümkün değildir. O yüzden, ben şahsen, korumacılığın yükseleceği, ekonomik milliyetçiliğin yükseleceği bir dünyaya gideceğimizi de zannetmiyorum.

Yine Deniz'in verdiği bilgilere göre; şu ana kadar yaşadığımız tahribat, bizim geçmiş yıllarda, 1980'lerde gördüğümüz tahribata benzer boyuttadır. Kapitalizm şimdiye kadar onlarca defa büyük kriz yaşamıştır ve bunların her birisinde bunun nasıl aşılabileceğini öğrenmiştir. Kapitalizm sosyal kriz de yaşamıştır. Çocuk çalıştıran vahşi kapitalizmden biraz daha sosyal bir kapitalizme geçilmiştir. 1929 buhranı, devletin hiç elini sürmediği, dengelerin otomatik olarak kurulduğu bir kapitalizm düşüncesinden, biraz daha regüle edilmiş ve stabilize edilmiş bir kapitalizme geçiş başarılmıştır. Artık kapitalizm bunlarla vardır.

Benim itibar ettiğim görüş şudur: Efendim, bu kriz vardır, bu kriz belli bir maliyet ödenerek aşılabilecektir ve yapılan yanlışlar düzeltilecektir. Düzeltilirken maalesef sadece o yanlışları düzeltmenin maliyeti ödenmiyor, düzeltme sürecinde yanlış olmayan bazı şeyler de zarar görüyor. Yani bazı ek maliyetler ödeniyor. Bu kriz büyük de olsa sonuç itibarıyla tekrar, küresel düzeyde faaliyet gösteren rekabetçi piyasa modeline tam dönüş sağlanacaktır. Neden böyle olacaktır? Bir defa, Deniz'in de ima ettiği gibi bu kriz, önüne bütün insanlık âlemini katıp "parça parça edecek" vahşi bir kriz değildir. İkincisi, bu krizin nedenlerini biliyoruz. Bu krizi yaratan nedenlere baktığımız zaman, piyasa ekonomisinin, "sistemikleşmiş riskler" dışında bilinmeyen yeni bir aksaklığı yoktur.

Benim düşünceme ve benim şimdiye kadar edindiğim bilgilere göre, bu kriz; mikro iktisat teorisinin öngördüğü bilinen piyasa aksaklıklarının kamu tarafından iyi düzenleme yapılamaması, iyi denetleme yapılamaması nedeniyle giderilememesinden ve buna ilaveten de, bazı düzenleme hatalarının yapılması nedeniyle ortaya çıkan sistemikleşmiş risklerden kaynaklanmıştır. Bir öğrenci zayıf aldığı zaman, niye zayıf aldığını biliyorsa mesele yoktur. Başarısızlığın nedenini biliyorsanız ve bu yeni ve onarılmaz bir şey değil ise, o zaman mesele

yoktur, bir maliyet ödenir başarısızlık aşılır. Bu kriz de böyledir. Bu krizin neden ortaya çıktığı, piyasa ekonomisinin hangi başarısızlıklarına dayandığı ve de bunları gidermede nerelerde hata yapıldığı artık bilinmektedir. Tabii, bu kriz öncesinde ve krizle mücadele sürecinde önemli hatalar yapılmıştır. Düşünün; bir kere, piyasa ekonomisi mantığıyla bir ev onu satın alamayacak bir kişiye satılır mı? Satılmaz; bu piyasa mantığına aykırıdır. Ama mortgage düzenlemelerinde böyle bir uygulama yapılmıştır. Körfez'den gelen kaynaklar, geri ödeme gücü olmayanlara kredi olarak dağıtılmıştır. Bu süreçte evlerin fiyatları anormal derecede şişmiştir. Düzenlemeler gereği, bu şişen değerler karşılık gösterilerek birtakım türev kâğıtların çıkarılmaması lazım gelir iken, bu gereklilik yerine getirilememiştir. Biliyorsunuz, bu krizden önce yapılan denetlemelerde, bazı şirketler sağlıklı olduğu hâlde, bunlara sağlıklı raporu verilmiştir. Düzenlemelerin gerektirdiği denetlemeler yapılamamıştır. Biraz sonra değineceğim, başka büyük ve sistemik problemler olduğu için kriz bu kadar büyümüştür.

Bence o problemlerin en önemlisi, batmayacak kadar büyük firmaların oluşmuş olmasıdır. Benim özellikle rekabet teorisi açısından da çok önemli bulduğum nokta budur. Rekabet teorisinde, birleşmelerde bir üst limit kabul edilmemiştir. Firma birleşmeleriyle dünyada, bir ülke büyüklüğünde firmalar oluşmuştur. Peki, bu firmalar kimler tarafından yönetiliyorlar? CEO'lar tarafından yönetiliyorlar. Bakıyoruz, bu insanlar, kısa vadede kendilerine yüksek prim getirisi sağlayabilecek, ancak uzun vadede bu şirketleri zora sokabilecek bazı yüksek riskli girişimler yapıyorlar. Çünkü bu riski özel olarak kendileri almıyorlar. Yani bedelini ödemeyecekleri yüksek risklere giriyorlar. Yönetilemeyecek kadar büyük firmalarda, sosyalleştirilen risklerle inanılmaz gelir sağlıyorlar. Amerika'daki "en çok kim ne kadar para kazanıyor" istatistiklerine bakarsanız, büyük kapitalistlerin değil, CEO'ların daha fazla para kazandıklarını görürsünüz.

Ben, tek regülatör olarak devleti görmüyorum. "Regülasyon sorunu var" derken; hem devletin hem de büyük firmaların yaptığı regülasyonları kastediyorum. Devlet düzenlemelerinde hata vardır, Ayrıca, 600-700 milyar dolarlık büyüklüğe ulaşmış olan, batması artık mümkün olmayan, bazı firmaların içerisindeki düzenlemeler de kötü ve riskli düzenlemelerdir. Bunlar aslında özel sektörün piyasa mantığıyla yapmaması gereken düzenlemelerdir. Dolayısıyla, bu çok büyük firmaların gelecekte, özellikle rekabet politikası içerisinde nasıl bir yere oturtulmaları gerektiğini bizim mutlaka bir daha düşünmemiz lazımdır. Benim bu süreçten çıkardığım en önemli sonuçlardan, en büyük soru işaretlerinden bir tanesi budur.

Piyasa ekonomisi içerisinde, batmayacak kadar büyük olan, riski özelleştiremeyecek, durumda olan, riski sosyalleştiren, kısaca sistemik risk oluşturabilecek olan firmaların olmaması lazım. Bu olay tabii, krizin derinleşmesinde, yaygınlaşmasında, ağırlaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Bir Lehman Brothers'i düşünün; o koskoca, yüz milyarlarca dolarlık firma battığı zaman, tabii bunun birtakım yan etkileri olmuştur, onunla beraber bir sürü firma büyük zarar görmüştür. Rekabet perspektifinden baktığımız zaman, gelecekte bunun üzerinde durmamız gerekir.

Tabii, finansal sektörü ben biraz farklı görüyorum. Bu kriz finansal sektörde başlamıştır. Finansal sektör; "asimetrik bilgi" dediğimiz olayın yaygın olduğu, "ahlâki tehlike" diye tanımladığımız olayın yaygın olduğu bir sektördü. Ahlaki tehlike özellikle sigortada yaygındır. Biliyorsunuz büyük bir sigorta şirketi de kriz sürecinde batmıştır. Bu alanlarda mutlaka düzenleme ve denetleme yapılması gerekmektedir. Bu sektör içerisinde düzenlemelerin yeterince yapılmaması veya yapılan düzenlemenin uygulanmaması nedeniyle sorunlar ortaya çıkmıştır.

300 milyar dolar, 600 milyar dolar, 700 milyar dolar büyüklüğündeki firmaların yönetilmeleri de doğru dürüst denetlenmeleri de mümkün değildir. Bunun içerisinde asimetrik bilgi ve ahlâki tehlike olguları mutlaka ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, bu iş piyasa ekonomisinin zafiyetiyle ilgili olmaktan çok, düzenleme zafiyetinden kaynaklanmıştır. Bu krizin faturasını piyasa ekonomisine çıkarmak fevkalade yanlıştır. O büyük firmaların içerisinde piyasa ekonomisinin deformasyonu tezgahlanmıştır.

1929 krizinde, rekabetle bağdaşmayacak birtakım yollara başvurulmuştur. Birleşme ve devralmalarda rekabet kurallarına uyulmaması bunun en önemli örneklerinden birisidir. Bugün, devlet büyüklüğünde firma yapılarının temelinde bu kuralsız birleşmeler vardır. Bunların içerisinde oluşan zafiyetler ve krizi besleyebilecek olan problemler de bugün piyasa ekonomisine fatura edilmemelidir diye düşünüyorum.

Biraz önce de söylediğim gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nin burada çok özel bir yeri var. Bir defa, bu kriz orada çıktı. Bir de, Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisi maalesef sürdürülebilir bir temel üzerinde ilerlememektedir ve bu yeni bir olay da değildir. Biliyorsunuz, Amerika 600 milyar dolar harcayarak, Vietnam Savaşını yaptı, sonra da dolarla altının ilişkisini kesip bu parayı dünyaya ödetirdi; Amerika'nın Dünyadaki hâkim durumu nedeniyle, yaptığı savaşların, yaptığı politik tercihlerin maliyetini dünyaya ödetebilme gibi bir imkanı ve alışkanlığı var

İşin bir boyutu Amerika'dır. Sorunun bir diğer boyutu, kapitalizm içerisinde özellikle Amerika'da çok yaygın olan yapılardır. Bu krizden çıkma konusunda neden zorluk çektiğimizi anlamak açısından sorunun önemli bir boyutu daha var. Bu da, küreselleşme hadisesine paralel olarak, dünyada küresel bir düzenleme otoritesinin oluşturulamamış olmasıdır. Marks'ın bir "Mütekabiliyet veya uyum (Correspondence) teorisi" vardır. Üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin uyuşması gereğini vurgular. Şimdi üretim güçleri küreselleşmiş, ama dünya düzeyinde onu yönlendirecek temel düzenlemeleri yapamıyoruz, yani küresel düzeyde üretim ilişkilerini oluşturamıyoruz.. Bakıyoruz, dünyada karteller oluşuyor. Kartelleri ulusal düzeyde önliyoruz, ancak uluslararası düzeyde önleyemiyoruz.. Türev kâğıtların çok büyük bir bölümü uluslararası piyasalarda inanılmaz yöntemlerle çıkarıldı, tezgahlandı, dağıldı. Bu krizle mücadele edilirken tüm ülkeleri bağlayacak tedbirler alınamazsa istenilen sonuca ulaşılması kolay olmayacaktır. G-7, G-20 gibi oluşumlar mevcut yapılarıyla küresel koordinasyon ihtiyacını karşılayacak düzeyde değil.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eğer dünyada kısmi bir stabilizasyon sağlanabildiyse, IMF'yle, Dünya Bankası'yla, daha sonra Dünya Ticaret Örgütü'yle belli bir altyapının oluşturulmasındandır. Artık dünyaya bu altyapı yetmiyor. Dünyayı regüle edebilecek, küreselleşmenin getirdiği sorunları dünya düzeyinde çözebilecek küresel mekanizmaların oluşturulması lazım. Bu kriz sonucunda bu alanda da mesafe alınmasını gerekli ve çok önemli görüyorum; Kısmen bu konuda da belli bir tecrübe yaşandığını memnuniyetle müşahade ediyorum.

Krize karşı ilk alınan tedbirlerde korumacı eğilimler, ayrımcı eğilimler, ulusalcı eğilimler vardı. Ancak bu sorunlar ı telefon trafikleriyle, bizim basına yansımayan şekilde çözümlendi ve aslında rekabetle oldukça uyumlu tedbirler alınabildi. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin krize karşı aldığı tedbirlerin genellikle rekabetle uyumlu olduğu konusunda benim şahsi bir kanaatim var. En azından, alınan önlemlerin rekabete çok aykırı olmadığını mümkün olduğu kadar dikkat edilerek uygulandığını görüyorum.

Dünyada, "görünmeyen el" dediğimiz bir piyasa var, bir de, "görünen el" diye tanımladığımız düzenleyici kurumlar ve düzenlemeler var. Problem şuradan çıkıyor: Eğer siz görünmeyen elin yapması gereken işi görünen ele yaptırmaya kalkarsanız, -ki eski Sovyetler Birliği'nde biraz bu olmuştu- bu sürdürülemez oluyor. Bunun tersine, mutlaka görünen elin etkin bir şekilde devreye girmesi gereken bir alanda, işleri tamamen görünmeyen ele bırakırsanız, -ki biraz önce anlatmaya çalıştığım gibi, aslında dünya seviyesinde, küresel düzeyde biraz bu oluyor- mutlaka sorun çıkıyor. Bu nedenle küresel bir

regülatör kurum lazım; bunun yokluğunda bazı problemlerin çıkması kaçınılmaz olabiliyor.

Türkiye’de şöyle bir alışkanlık var: “Efendim, piyasa aksak, bunu devlet düzeltsin.”deniliyor. İyi de, devlet aksama yapmıyor mu? Regülasyonda da aksama oluyor. Ben hep, “piyasa başarısızlığı” kavramının yanına “kamu başarısızlığı”nı da koymak gerektiğini düşünüyorum. Kamu her şeyi düzeltemez; hatta kamu, bazı şeyleri düzelteceğim derken daha da fazla bozabilir. Kamunun devreye girdiği bir alanda kamunun mükemmel davranacağını beklememek lazım. Düzenleme kapasitesi yeterli olmayabiliyor. Düzenleyiciler partizanca hareket edebiliyor. Siyasi çekişmeler nedeniyle düzenlemeler zamanında yapılamayabiliyor vs. Şu anda Türkiye’de bir yerel seçim yaşıyoruz. Kamu bir sürü gariplikler yapıyor; Deniz demin bunları ne güzel gösterdi. Krizin bile yaratamayacağı birtakım sorunlar kamu düzenlemeleriyle veya kamu kararlarıyla kamu tarafından yapılabilir. O halde, kamu düzenlemesinin mükemmel olmadığını, bu krizden çıkış sürecinin gecikmesinin de, kamunun zamanında gerekli tedbirleri alamamasından, kaynaklandığını unutmamamız lazım.

Dolayısıyla, piyasa ekonomisini sorgulamaya, piyasa ekonomisini etkinleştirmek için gerekli tedbirleri düşünmeye daima “evet” diyorum, ama bu soruya cevap verirken, mutlaka kamu yetersizliğini, kamu aksaklıklarını da hesaba katarak ona göre gerçekçi davranmamız gerektiğini düşünüyorum. Kamuyu devreye sokunca her şeyin hallolacağını zannetmemek lazım diye düşünüyorum.

En son sözümü söyleyeyim. Türkiye’de, “planlama, planlama, planlama” diye bir mit yaratılmış, tüm sorunların planlama ile etkin bir biçimde çözülebileceği sanılmıştır. Sovyet planlamasının ne olduğunu iyice okuyanlar şunu göreceklardır ki; aslında planlama hiçbir zaman sanıldığı anlamda var olmamış ve başarılı olmamıştır. Piyasa ekonomisindeki sorunlara çözüm ararken planlamanın da mükemmel olmadığı gerçeğini gözden uzak tutmamak gerekir diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Şimdi biraz destekleyeyim, daha açık söyleyeyim. Bizim Eylül ayındaki bayramda, ne olduğunu yerinde görmenin çok önemli olduğunu düşünerek 10 günlüğüne Amerika'ya gittim. Londra'da 300 kadar, New York'ta 400 kadar finans kesiminde çalışan öğrencim var. Gidip JPMorgan binasının duvarına oturdum; karşıda da Lehman'ın ofisi, Merrill Lynch'in ofisi ve AAG'nin ofisi var (bunlar hep batanlar.) Oralardaki öğrencilerle sandviç yeyip kola içtik. Ne olduğu konusunda epeyi bilgi almaya çalıştım. Ondan sonra da, 10 gün birtakım görüşmeler yapıp geri döndüm. Size çok açıkça söylüyorum; şu andaki ekonomik tahribat büyük ama medyada gösterildiğinden az, fakat şu anda olayın içinde bulunan sahtekârlık, üçkâğıtçılık, hile ve hurda, medyaya aksettirildiğinin on misli ve üstelik hem özel tarafta, hem kamu tarafında.

Amerika'da "Glass-Steagal Act" diye bir kanun var, bankalarla yatırım bankalarını ayırıyor. Sonra bunu kaldırıyoruz ve yıllar boyunca Amerika'da bir ek düzenleme getiriyoruz; vatandaş ev kazansın diye, -belki iyi niyetle- hiç peşinat ödmeden ev kredisini icat ediyoruz. Ondan sonra, "fiyatları hep yükselecek, faizi düşük kalacak" diye, hiçbir zaman konut kredisi almaması gereken insanları kandırıyoruz, onlara satıyoruz. Onlara sattığımız bu ipotek senetlerini birleştirip "Structure security" olarak birilerine satıyoruz. Sonra, mesela JPMorgan'cılar, "bunların CDS, CDO sigortasını yap" diye AAG'yi kandırıyorlar. AAG'deki sigortacılar da ne olduğunu anlamıyorlar. 80 milyar dolar tahribat oluyor. İnanılmaz boyutta sahtekârlıklar var. Sonra da birdenbire, Madoff gibi, Stanford gibi, 50 milyar dolarlık Kastelli olayları filan ortaya çıktı. Meğer birbirimize benziyormuşuz. Bu sahtekârlık yönünün altını çizdikten sonra, işin başka bir yönü daha var.

Bakın, şurada üç tane teknolojik ürün var: Mikrofon, bilgisayar, projektör ve cebinizde cep telefonları var. Türkiye Cumhuriyeti ekonomik anlamda çok kritik bir noktada; ya dünyada önemli bir ülke olacak ya da figüran olacak. Nasıl önemli bir ülke olabiliriz? Teknolojiye saygı göstererek, teknolojiye katkı yaparak, verimlilik kavramının üstünde oturarak, tasarruf ederek ve uzun vadeli düşünerek vesaire. Bunları yaparsak farklı bir yere gideriz; ama bunları yapmazsak da figüranlığa düşeriz.

Amerikan toplumunun iki tane özelliği var (Georgia State Üniversitesinde 7 sene, Emory Üniversitesi Goizueta Business School'da 6 sene hocalık yaptım): Birincisi, 12 tane insan bilim NOBEL'i aldı diyorsunuz; 4 tanesi Hintli, 2'si Pakistanlı, 3'ü Meksikalı. Ama, onları getirip çalıştırıyorlar, o olanağı sağlıyorlar. İki; şu bilgisayar ekranını icat eden çocuğun, Amerika'nın en geri noktası olan Lutah'ta 16 yaşında bir köylü çocuğu olduğunu biliyor

musunuz? Patenti ortaokulda alıyor. Şimdi burada; teknoloji, verimlilik, rekabet falan gibi kavramlar gündeme geliyor.

Farz edelim ki, ben, palavra atmayı seven bir hocayım, “ben çok iyi hocayım” diyorum. İyi hoca olmanın kriteri nedir? Bana sorarsanız, eğer ben hayatta bir şey iddia edeceksem kriter şudur: Benim yetiştirdiğim öğrenci, Paris’tekinin, Cambridge’dekinin, Oxford’dakinin, New York’takinin karşısına oturup “ulan, matematikte, fizikte, kimyada, hukukta ben seni yenerim, geçerim” diyebiliyor mu diyemiyor mu? Eğer ben böyle bir öğrenciyi yetiştirmiyorsam, rekabet karşısında ayakta, en üst düzeyde kalamıyorsam atın beni çöpe, benim ne kıymetim var ki? Esas olan rekabettir; şimdi biz bu kavrama saygı gösteren bir toplum muyuz değil miyiz? Her ne kadar zaman zaman erozyona uğrasa da, Amerikalılarda bu var.

Biz, futbolda 8-0 biten maçları severiz, yani bir takım öbürünü ezsin. Hiç siz, “maç 4-4 bitti, çok güzel oldu” diyen birisi gördünüz mü? Şurada Liverpool’la Milan oynadı, biri 3-0 galipti, ikinci devre 4-3 öteki kazandı; hayatımda gördüğüm en güzel maçı. Ama, sorsak şimdi biri der ki, “Fenerbahçe’nin Galatasaray’ı 6-0 yendiği maç” falan; bu değil ki. Rekabet olmadan işin tadı olmaz zaten. Verimliliği, teknolojiyi falan o rekabet getirir. Dolayısıyla, Türkiye’nin esas sorunu, rekabete saygı duyup duymadığımızdır; bu, Rekabet Kurumunda da çok uyumlu bir söz, bu Kurumun temelinde yatan bir şey.

Bernanke evvelki gün bir nutuk attı; dün de Parlamentoda konuştu. Şöyle söylüyor: “Atacağımız politika adımları iki adımdan oluşur; birinci hedefimiz, ekonominin orta vadede, kısa vadede daha kötüleşmesini önlemektir, ikinci atılacak adım ise, uzun vade adımı, ‘Regulatory system’de reform getirerek, ileride bu şekilde sorumsuzluklar, -kibarca, üçkâğıtlar, hırsızlıklar falan da dememiş- olmasını engelleyecek düzenlemeler getirmektir.”

Uzun dönemde neler getireceği bu Kurumun sorumlu olduğu alanlarla ilgili. Kısa vade konusunda en büyük tehlike, uluslararasıdaki rekabeti ortadan kaldıran korumacılık; size biraz ondan bahsetmek istiyorum. Bu ciddi bir tehlike. Amerikan Parlamentosundaki milletvekilleri, ülke korunsun diye devamlı korunmayı isterler (Yerli Malı Haftası talebi), ama siyasetçiler de, dünya üzerindeki fonksiyonlarının önemini gördükleri için, “yok kardeşim, korumacılık falan değil, biz destek verelim ama, başka ülkelere karşı korumacılık girdabına girmeyelim” derler.

Hep büyük depresyonla (1929-1930’la) karşılaştırma yapılıyor ya, 1930 depresyonunda insanların korumacılığın maliyetini bilmediklerini falan zannetmeyin, biliyorlardı. Eylül 1929’da, -o zaman Birleşmiş Milletler yok,

“League of Nations” var- bir gümrük tarifeleri barışı tavsiye ediyor ve 2-3 yıl sürecek gümrük tarifelerini dondurma kararı alıyor. Neden? Kendini başkasına karşı korumak için gümrük tarifelerini yükseltiyor ve ticareti engelliyor. Ticareti engellediği zaman iyi duruma geçiyor mu? Herkes hep beraber kötüye gidiyor; dış ticaretle ilgili aldığımız bütün eğitim bunu gösterir. Bunun üzerine 5 ay sonra bir konferans yapılması kararı alınıyor. Bu arada emtia fiyatları hızla düşüyor ve özellikle de Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri (biliyorsunuz, bunlar tarım ülkeleri, Polonya, büyük çapta bir tarım ülkesi, o zamanlar daha da fazla, o zamanlar Almanya da ciddi bir tarım ülkesi), tarım fiyatlarındaki hızlı çöküş karşısında tarımda korumacılığa girişiyorlar ve gümrük tarifelerini dondurma girişimi çöpe atılıyor. Bunun sonucunda; bir, 1931 ve 1932’de, buna bakan bütün diğer ülkeler de kendi gümrük tarifelerini yükseltiyorlar, ikincisi de, o zaman geçerli olan altın para sisteminden çıkıp herkes kendi parasını devalüe ederek, mal ihraç etmek yerine işsizlik ihracat etmeye gidiyor. Bu dönemde dünya ticareti yarıya kadar iniyor; öyle ki, bu problemten sonra İkinci Dünya Savaşı başlamadan evvel, 1939’a gelindiğinde dünya ticareti, büyük depresyondaki düzeyinin yarısı düzeyinde. Bunun dünyadaki ülkelere ne kadar büyük maliyet olduğunu söyleyebiliriz. Düzelmeye ancak, “GATT” dediğimiz “General Agreement on Tariffs and Trade”den alınan sonuçlarla ve gümrük tarifelerinin kontrol altına alınmasıyla toparlanıyor.

Bugün gene dünyanın karşısındaki konu şu: Bugünün bu ortamında insanlar gene aynı gaflet içine düşebilir mi ve korumacılık yapılabilir mi? Bugün farklı bir şey var. Şu anda dünyada, “Doha Round” gümrük tarifeleri üzerinde görüşmelerde sonuna gelindi, ama bitirilemedi. Peki, durum böyleyken, Doha Round bitirilmemişken şu anda Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İsveç, İtalya, Yunanistan gibi ülkeler korumacılığa gidebilirler mi; buraya gelmeden önce bu konuda biraz araştırma yaptım, benim uzman olmadığım bir alan değil ama, Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde konuyu biraz inceledim. Acaba bugün korumacılıkla dünya ciddi şekilde kötü yöne saptırılabilir mi? OECD üyesi olan ülkeler galiba 27 tane.

Bir Katılımcı- 31 oldu.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Peki. Giderek artıyor. OECD üyesi olan ülkelerde gümrük tarifeleri Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde mümkün olan en üst düzeye dayanmış vaziyette; onlara “Bound rate” deniyor, yani kuralla bağlayıcı. Dolayısıyla, OECD üyesi ülkelerde gümrük tarifelerini yükseltmek kolay değil. Serbest ticaret anlaşması olan ülkelerde ise gümrük tarifeleri zaten sıfır. Mesela Türkiye de Gümrük Birliğine girerken pamukta sıfır tarifeyi kabul etmiş, ama buna karşılık şeker yüzde 137. Bazı alanlarda sıfır var. Serbest ticaret anlaşması olan yerlerde serbest ticaret anlaşması bağlıyor.

Dünya ticaretinin yüzde 30'u kadarı Avrupa Birliği kökenli anlaşmalar nedeniyle sıfır gümrüğe tabi. Dünya mal ticaretinin yüzde 8'i kadarı NAFTA (Kanada, Amerika, Meksika) nedeniyle sıfır tarifeye tabi. Dünya ticaretinin yüzde 40 kadarlık kısmı ise, OECD ithalatçılarının gümrük tarifelerinin mümkün olan en üst düzeyde bulunmasıyla değişmez durumda; bunun küçük bir istisnası ise, yüzde 2.5'lik bir kısmı gıda ile ilişkili şeyler. Diğer taraftan, Çin ve Tayvan'da, Dünya Ticaret Örgütüne girerken korumacılık girişimini kaldırmak konusunda imza atmış bulunuyorlar. Her zaman serbest ticarete taraftar olan Hong Kong ve Singapur'u da eklerseniz, geriye kalan ve gümrük tarifeleri artış riski taşıyan dünya ticareti sadece yüzde 20 kadar. Bu tabii 1929'dan çok farklı bir dünya. O zaman dünya ticaretinin hepsi gümrük tarifesi artışına tabi ve arttırmışlar. Şimdi yapılan analizlerde, büyük depresyonun büyümesinde para politikasındaki yanlışlıkların ve bu ülkelerin korumacılığının çok büyük önem taşıdığı konuşuluyor.

Korumacılık yapabilecek riskli ülkeler kimler? Bir kere, Asya'daki bütün ithalatçılar. Biliyorsunuz, hepsi kurlarla oynuyorlar ve sermaye hareketleriyle ilgili sınırlamalar falan var. Afrika'daki birçok ülkeler. Başta Chavez olmak üzere Latin Amerika'nın önemli bir kısmı. OPEC üyeleri ve eski Sovyetler Birliği üyeleri. Bu ülkelere baktığınız zaman, bunların ortalama gümrük korumacılık oranı mesela gıda için yüzde 15 civarında (çok yüksek değil.) Diğer taraftan, OECD ülkelerinden bu ülkelere ve pazarlara ihracat, toplam OECD ihracatının yüzde 12.5'i kadar. Dolayısıyla, baktığınız zaman, dünyada, bütün Asya'ya, Latin Amerika ülkelerindeki yaklaşımlara rağmen, -ki biz de dahil olabilir, Türkiye de korumacılığa balıklama atlayabilir, Dünya Ticaret Örgütü kuralları dışına çıkabilir- oldukça küçük, yani bu tehlike bugünün şartlarında sanıldığı kadar yüksek değil. Korumacılık yapmaya kalkan olacaktır, Çinliler onu şikeleyecektir, Koreliler bunu yapacaktır, Latin Amerika'da bir şeyler olacaktır ama, 1929'daki kadar ortalığı yıkabilecek durumda değil. Bu, söylemek istediğim birinci şey.

Size "Mark to market" olayından bahsettim; bu bir muhasebe olayı. Gene büyük depresyon ortamına geri dönüyoruz. İlginçtir, biraz kurcalayınca ortaya çıkıyor; büyük depresyon döneminde "Mark to market accounting", yani her şeyin o günkü piyasa değerlerine indirgenmesi olayı mevcutmuş (o, problemi azdıracak bir durum) ve aşağı yukarı 30 senedir uygulanmaktaymış; ama ondan sonra Amerika'da Franklin Roosevelt, -tahmin ediyorum ki, Keynes'in tavsiyesiyle- 1938'de kaldırmış ve 2007 yılına "Mark to market accounting" yok. Bu sürede ne panik, ne depresyon olmuş. Tabii bu korelasyon analiz değildir ama, gene de yok. 2007 yılında, tam krizin başlangıcında Amerika'da "Financial Accounting Standards Board (FASB)", 157 numaralı kodla beraber Mark to market kuralını getirmiş. Hatırlarsanız, 2007

ilkbaharından itibaren problem hissiyatı arttı. Eğer Mark to market accounting olmasa devlet Lehman'ı batırmak zorunda kalmayacak. Mark to market accounting ne yapıyor? O günkü şartlara göre sizin varlıklarınızın piyasa değerini küçültüyor; bunların teminat değerleri düşüyor. Siz de, onları teminat gösterip kredi aldığınız için, birdenbire nakit ödeme yapmak mecburiyetinde kalıyorsunuz, teminatı arttırmak mecburiyetinde kalıyorsunuz; o da yok. Onu yapmazsanız, kendi şirketinizin hisse senetlerini teminat olarak kullanıyorsunuz. Onların da değeri düştüğü zaman, onlar için de nakit koymanız lazım. Onların teminat değerleri de düşüyor. Şirket, bomba yemiş bir hâle geliyor.

Dolayısıyla, bu Mark to market accounting konusuna dikkat çekiyorum; Türkiye açısından da önemli bir konu.

Altını çizmek istediğim üçüncü bir nokta daha var. Time dergisinin geçtiğimiz haftaki sayısında, “suçlular” diye 25 tane kişi/kurum isim ve resimlerini dizmişler; benim kendi deneyimime göre burada en önemli olan, onların Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı Cox. Neden? Glass-Steagal Act kaldırılınca, yatırım bankalarıyla bankaların birbirleriyle birleşmelere gündeme geldi. Nitekim, JPMorgan, en ayakta duran yatırım bankası değil mi? Neden? Çünkü adı aslında “JPMorgan Chase”, yani “Chase Bankası”yla birleştiği için. Nakit lazım olduğu zaman, kredi lazım olduğu zaman kendi bankasından alıyor. Diğerlerinin hepsi (Merrill Lynch, Goldman Sachs, Lehman), sadece, Global Menkul Değerler gibi, “Stand alone” denen yatırım bankası. Mesela Yapı Kredi Menkul Değerler, Yapı Kredi Bankasıyla akraba, ama Global Menkul Değerler değil; Global Stand Alone, Yapı Kredi Menkul Değerler, bankayla birleşik. Stand alone’ler Sermaye Piyasası Kurulunun denetimine tabi; ama, bunların kendilerinin hisse senedi sahibi olarak kurdukları şirketlerin de denetim altında olması lazım, çünkü aracılık yapmak durumunda olanlar, “Commercial paper”le veya para piyasasında bu şirketlere çok kısa vadeli borçlanarak SPK’nin kontrolü dışında varlık tutmak, ticaret yapmak durumuna gitmişler. Bütün o toksik dediğiniz şeyler aracı kurumun kendi bilançosunda değil, onun dışındaki şirketlerin bilançosunda duruyor. 2004 yılından itibaren Sermaye Piyasası Kurulunun başına Cox geçince, normalde o şirketlerin de ya denetlenmesi için düzenleme çıkarmak ya da bilfiil denetleme gerekiyor, ama denetlemeyi bırakıyor; onun üzerine orada toksiklerin hepsi büyüyor. Dolayısıyla, Sermaye Piyasası Kurulunun başında olan kişilerin ve ekibin sorumsuzluğu. Bu, bir serbest piyasa ideolojisinden mi oluyor yoksa bilgisizlikten mi oluyor, yoksa sahtekârlık mı; ben bu konuda bir iddiada bulunamam, ama Time dergisi adamın resmini oraya yapıştırmış.

Kendime şunu soruyorum: “Hedge fund” dediğiniz fonlar niye düzenlemenin dışında? Oradaki tez şu: “Hedge fund’a çok yüksek montan’lı

para verecek zenginlerle çalışıyor, zengin batsa da olur.” Güzel de, o Hedge fund, batmaması gereken diğer kurumlarınla organik bağ içinde, o battığı zaman bunlar da batacak.

Dolayısıyla, ister sahtekârlık nedeniyle, ister batmamak nedeniyle düzenlemenin yaygın olmaması ve iyi uygulanmaması hâlinde her türlü risk ortaya çıkıyor. Bu düzenlemenin ve düzenlemeyi uygulamanın öneminin altını çizmiş oluyorum.

Şimdi son bir şey daha söyleyeceğim. Şu anda bankalarla ilgili bir tartışma var. O tartışmanın bütün unsurlarını buraya topladım. Birkaç tane görüş var.

Biliyorsunuz Rubini adında birisi var. Rubini ilginç bir adam. Türkiye doğumlu olduğunu biliyor musunuz? Kendisi Türkiye doğumlu. Sonradan dışarıya göç etmiş. İtalya’da falan da okula gitmiş. Rubini, ciddi rakam veren, ekonometrik analiz yapan falan biri değil, daha kalitatif bir iktisatçı. Rubini, bundan iki hafta kadar evvel ilk önce, yazdığı blokta bir tane makale yazdı, ondan sonra da, ayın 23’ünde Wall Street Journal’a zıpladı ve “bütün bankaları derhâl devletleştirmeyiz” dedi. Tabii bu, Wall Street Journal’ın kendi kültürüne uygun bir tez değil. Wall Street Journal, cumhuriyetçi, piyasacı, dolayısıyla devletleştirmeye karşı; ama aynı gün aynı sayfada yer verdiler.

William Buiter’i tanıyan var mı? Aslında William Buiter’i tanımanız lazım. Bundan 10-15 sene evvel Türkiye’nin IMF ilişkilerini takip edenler belki şu ismi hatırlarlar: Sweder van Wijnbergen. Hatırlıyor musunuz? IMF, Dünya Bankasının Türkiye sorumlusuydu. Yale Üniversitesinden William Buiter, Sweder van Wijnbergen’in Hocası. Sweder İsveçliydi, William Buiter de Hollandalı; Yale’de Hoca, Toby’nin öğrencisi. Bir sürü modeller var; şimdi Hazine yayımlıyor. Borcu azaltmak için ne yapılması lazım, faiz dışı fazla oranı ne olmalı; bununla ilişkili bütün modelleri yazıp çizen William Buiter’dir; çok iyi bir iktisatçıdır. William Buiter yakında NOBEL adayı falan da olacaktır. Yale’den sonra Avrupa Kalkınma Bankasının başiktisatçısı oldu. London School of Economics’te Hocalık yaptı. Bu arada İngilizler, geniş bilgisinden dolayı Hollandalıyı İngiltere Para Politikası Kuruluna Üye olarak aldılar.

William Buiter de şunu diyor: “Ne devletleştirme bir çözümdür, ne de çeşitli bankalardaki kötü varlıkları alıp kötü bir banka (Bad bank) içinde toplamak ve devletin bu kötü bankalara tahvile fon aktarıp sonra o tahvillerin hisseye dönüştürülebilir olması bir çözümdür. Bırakın öbürlerini, batan batsın (modelin adını ‘Good bank’ koymuş), yapılması gereken budur. Nasıl olsa kişilerin mevduat sigortaları yüzde 100’e çıkartıldı. Mevduat sigortası paralarını FTC öder. Kredi piyasasını harekete geçirmek istiyorsak, yeni bankalara

kurulma izni verelim, devlet de, sermayedar olarak o yeni bankalara sermaye koysun, gene doğrudan hisse senedi değil, hisse senedine çevrilebilir tahvil olarak finansmanı sağlasın. Bu yeni kurulacak bankalara bir şartla destek verelim; derhâl dönüp bütün kaynaklarıyla şirketlere ve kişilere kredi verecekler.” Dolayısıyla, şu anda konuşulan, Buiter’in “Good bank Solution”u. Biliyorsunuz, Hazine Bakanı olan Geithner, “ekonomi daha kötüye giderse onlara ne olur” diye 20 en büyük bankaya stres testi yapıyor. Bu stres testi ortamında yavaşlamada çok büyük problem çıkmayacağı düşünülürse, “kendi ayağınızın üstünde durun” diye onları bırakabilirler ve bu “Good bank” çözümüne gidebilirler, yok, çok kötü olabileceklerse, o zaman, içine sermaye koyma alternatifine gidecekler.

Dikkat ederseniz, burada “total devletleştirme” gibi bir niyet yok. Nitekim, önce Pazartesi, Salı Obama konuştu, sonra Salı, Çarşamba Bernanke konuştu; ikisi de, “devletleştirme yapma konusunda bir tercih uygulanmayacak” diyorlar.

Bizim medyada, Marks’tan sosyalizme, toplam devletleştirmeden korumacılığa kadar geçen sözlerin aslında hiçbirisi ortada değil.

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Denizciğim çok teşekkürler. Biraz da salondan soru alalım.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Zaten bir cümle söyleyip bitirecektim. Şunu söyleyeyim: Konu geliyor, iktisatçıların en zayıf olduğu noktaya dayanıyor. Bakın, beklentileri neyin belirlediği konusunda bizim bir sürü modelimiz var ama, bana sorarsanız, biz iktisatçılar, temelde de psikolojik kökenli olan beklenti konusunu anlamıyoruz; o nedenle de, son birkaç ekonomi NOBEL’i deneysel psikologlara gitti biliyorsunuz. Bu da yerindedir. Bence, bundan sonra ekonomide olacak olan gelişmeler diğer sosyal bilimlerden bazı unsurlar alarak, “beklentilerin formasyonu nasıl oluyor”, “beklentiler nasıl değiştirilebilir” gibi konularda olacaktır diyerek hepinize teşekkür ediyorum. Sorularınızla devam ederiz.

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Sonunda söz “güven”e geldi. “Piyasa ekonomisine güven ciddi şekilde sarsıldı (bu bir olgu), ayrıca bankalara, çeşitli müesseselere güven sarsıldı, şirketlerin şirketlere güveni sarsıldı, tüketicinin geleceğe güveni sarsıldı. Bu güveni piyasa ekonomisiyle ve rekabetle uyumlu bir biçimde nasıl tesis ederiz” sorusu var. “Bu geçiş dönemini mümkün olduğu kadar az maliyet ödeyerek nasıl gerçekleştiririz ” sorusu var. Frene basmak yerine, ayağını gazdan çekmek çok önemliydi; halbuki, bu kriz haberleri çıkar çıkmaz bütün insanlar ayaklarını frene sonuna kadar bastılar. Zaten o güven kaybı bir kere olunca, başka hiçbir

reel sebep olmasa dahi piyasalar tepetaklak gidilebiliyor. Bütün büyük şirketler kendilerini korumak için yatırımlarını durdurdu, otomobil şirketleri kendilerini korumak için üretimlerini azalttılar, kapasitelerini aşağıya çektiler. Bu, kendi kendini besleyen bir süreç yarattı.

Krizin sorumlularını arayacak olursak, krizden kendisini bireysel olarak koruma refleksi, bu krizin hızla derinleşmesinde çok önemli bir rol oynadı; Bu etki hâlâ devam ediyor. Bu sabah Garanti Bankası'nın Genel Müdürünü dinledim. 2009 zannettiğimizden çok daha kötü geçecektir, biraz daha frene basın" diyor.

O zaman, herkes frene asılırsa bu kriz daha uzun süre devam edebilir; o bakımdan, bu bir tehlikedir. Sarsılmış olan bu güvenin nasıl kurulacağı sorusu çok önemli.

Devletleştirmeler yapılabilir belki, eğer bu güveni tesis edecekse geçici devletleştirmeler yapılabilir; ama çok dikkatli olmak lazım, çünkü atılan adımlar yanlış olursa güvensizlik daha da artabilir.

Güven sarsıcı yaklaşımlardan kaçınılması ve güven çapalarının kuvvetlendirilmesi lazım. Bence, ekonominin iyi işleyişi için geçmişte yapılması gerektiği hâlde yapılmayan şeyler de yapılmalı.

Benim en önem verdiğim genel başlık; bu güvenin yeniden tesis edilmesini sağlayacak her türlü politikanın uygulanması. Ben bunlara işaret etmek istedim.

Tabii daha söylenecek çok laf var ama, biraz salondan soru alalım diyorum.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Söylediğine şunu ekleyecektim: Time dergisi 25 suçluyu dizerken, 5 numaralı suçlu olarak Amerikan tüketicisini söylüyor.

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Aynı zamanda üreticiler de, sanayici de.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Tüketicileri 5 numaraya koymuş; üreticiler pek yoktu.

Prof. Dr. Nurettin KALDIRIMCI (Rekabet Kurumu Başkanı)- Hatırladığınız kadarıyla diğerlerini de.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Çantada var. Ben bulana kadar siz bana soru sorun.

Bir Katılımcı- Hocam Türkiye var mı, yoksa yok mu?

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Hayır hayır.

Prof. Dr. Nurettin KALDIRIMCI- Amerika'yla ilişkili.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Sadece Amerika'yla ilişkili.

Bir Katılımcı- Bizim durumumuz ne? Amerika'yı konuştuk, dünyayı konuştuk; Türkiye'yle ilgili hiç konuşmayacak mısın Hocam?

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Konuşuruz. Bir kere, bu süreçte, Kanada'yla Türkiye dışında bütün ülkelerin batmış bankası var. Lichtenstein, San Marino falan gibi yerleri bir kenara bırakırsak, belli bir büyüklükte olan ülkelerden bankası batmayan bir tek Kanada ile Türkiye; bu bir güçlü tarafımız.

Biz 2001 yılında 40 milyar dolar bedel ödemişiz, ama doğruları yapmışız. Bu kararlar alındığında ben bir bankanın yönetim kurulu üyesiydim ve “yahu, böyle reaksiyon kanunu olur mu” diye kararlara çok sinirlenmişim. Şimdi geriye dönüp baktığım zaman, 2001’de bankacılık sisteminde hakikaten doğruları yapmışız ve hoşuma gitti.

Şanslı tarafımız da şuydu: Türkiye’de konut ipotekleriyle ilgili sistem çok gelişmiş değil, hacmi de küçük, dolayısıyla bu toksik duruma gelme olasılığı yoktu. Belki 5 sene sonra dünya krizi olsaydı, Türkiye de benzer şekilde, Danimarka gibi, Hollanda gibi bu işlerin içine girmiş olacaktı. Bu, finansal taraftaki avantajımız.

Burada görüyorsunuz; bütçeyi düzelttik. Bunun ne anlama geldiğini genç arkadaşlar anlamayabilirler. Ben eğitim 1962 yılında başladım. Türkiye Cumhuriyeti’nin bütçesi, aşağı yukarı 7 senedir uygulanan programa kadar hiçbir zaman Fransa’nın, Almanya’nın bütçe açığının altında olmadı.

Merkez Bankasında 75, 50 milyar doları aşan bir miktar da banka sisteminde vardı; 130 milyar dolarlık bir döviz rezervinin üstünde oturuyoruz. Bu döviz rezervini biriktirirken, aşağı yukarı 2002’den bu yana 60-65 milyar dolar döviz almış bulunuyoruz. Bir düşünün; Türkiye dövizini talep ettiğine göre, dövizini mi destekliyor, değerlendiriyor, yoksa Türk Lirasını mı, neyi? Neyi talep ediyorsanız, neyi alıyorsanız o değerlenir değil mi? Hepiniz dürüm döner isterseniz dürüm döner fiyatları artar, dürüm döner değerlenir. Merkez Bankası döviz aldığı zaman dövizini değerlendiriyor, Türk Lirasını değil. “Yüksek faiz düşük kur politikası” adı altında medyadan pazarlanan konu tamamen yanlıştır. Biz döviz alırken piyasaya da Türk Lirası veriyoruz, onu da atıyoruz ortalığa, arz ediyoruz. Arz arttığında değeri düşer. Medyada, “yüksek faiz düşük kur” tarikatı var, onlar bunu her gün yatıp kalkıp okuyorlar ve anlamıyorlar.

Üçüncüsü de “dalgalı kur” konusu. Eğer biz bu dalgalı kur sisteminde olmasaydık geçtiğimiz 6 aydaki türbülanslarda Türkiye’den çok miktarda döviz çıkardı. Bunu da anlamıyoruz. Medyada anlaşılmadığı gibi, değerli

meslektaşlarımızın arasında da anlayan sayısı az. Bunlar Türkiye'nin güçlü tarafları.

Zayıf tarafımız ne? Türkiye yılda ortalama yüzde 25 yatırım yapıyor (milli gelir içindeki payı yatırımı); tasarruf ise, 17-18 civarında dalgalanır değil mi üstadım? DPT rakamlarından bu gözüküyor. Biz yılda yüzde 6 civarında tasarruf ihtiyacı olan bir toplumuz; o tasarruf dışarıdan geliyor, onunla yatırım yapıyoruz. O yatırım için gelen paraya da, "sıcak para", "kahrolsun IMF, bize para veriyor" gibi kötü isimler takıyoruz; çok kadirşinas değiliz.

Tüketimimiz yüksek, tasarrufumuz düşük. Biz de aynen Amerika gibi yakalanmış durumdayız. Cari denge açıkları ve dış ticaret açıklarının büyümemesi için tasarruf etmek mecburiyetindeyiz, ama ekonominin yere daha da çok çakılmaması için de harcamak mecburiyetindeyiz; onun için, bütçe açığının biraz büyütülmesi lazım, ama edepli olarak, çok büyük açık ve çok büyük borç üretmeyecek şekilde. Anlıyor muyuz bunu arkadaşlar? Tabii, "edepli" ne kadardır? "Edepli", bir rakam değil. Onu, konunun uzmanları belirleyecekler. Peki, Türkiye'de bu oluyor mu? Bütün dünya bütçeyi açıyor, bizde açılıyor mu? Cevap: Evet. Ocak bütçesine bakın; açılıyor. Peki, kötü mü? Bence değil. Neden kötü olmadığını göstereyim size. Bir tane grafik gösterip susacağım. Milli gelir hesaplarına geri dönmek mecburiyetindeyiz.

Bakın, gayri safi yurt içi hasılanın bileşenleri... Şurada, özel nihai tüketim var; milli gelir içindeki payı yüzde 70. Şunlar da artış hızları... Yüzde 70; bayağı yüksek bir özel kişi ve kurum tüketimi. Dikkat ederseniz artış hızı sıfıra inmiş durumda, yani toplam milli gelirin yüzde 70'ini oluşturan tüketim üçüncü çeyrekte sıfıra inmiş durumda.

Altında kamunun nihai tüketimi var; onun payı yüzde 10. Kamu, IMF burada iken, yani ikinci çeyrekte tüketimini kısmış. Neden? İkinci çeyrekte IMF'yle anlaşmanın sonu; hedefleri tutturmak için daraltmışız. Bakın, IMF gittikten sonra kamu tüketimi 7.7 artıyor; görüyor musunuz?

Yatırımın payı (gayri safi sabit sermayenin oluşumu) 25-26. IMF'yle son anlaşma döneminde yatırımın artış hızı eksi 0.8, üçüncü çeyrekte yatırımın artış hızı eksi 5.4; ama, bu kimin eksisi. Kamunun yatırıma bakarsanız, üçüncü çeyrekte eksi 16.5, dördüncü çeyrekte artı 22; kamu yatırımında gaz var. Aynı dönemde özel yatırım ise eksi 10.

Kamu yatırımı ve kamu tüketimi arttırılmış; bu da, ekonomiyi biraz daha büyötmeye hizmet eder ve seçimlerde de faydası olur. Gayet normal. Ben başbakan olsaydım yapar mıydım? Yapardım herhâlde. Ama, edepli yapmak...

Peki, bunun sonucu ne? Üçüncü çeyrek büyümesi 0.5. Büyüme kendi başına anlamlı değildir; yani türev önemli değildir, diferansiyel önemlidir (katkı payı dediğimiz “pay x artış hızı.”)

Bakın, özel tüketimin payı 0.2, kamu tüketiminin payı 0.7; kamu yatırımının payı da 0.8. 0.5 olan büyüme hızı, eğer kamu tüketiminde ve yatırımda gaza basmamış olsaydı eksi 1 olacaktı.

Dördüncü çeyrek rakamları ilan edilmedi, Nisan ayında ilan edilecek. Sizce orada da kamu tüketimi ve yatırımı yüksek mi çıkacak?

Bir Katılımcı- Evet.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Evet. Orada da büyümeye 1 puan, 1.5 puan falan ekleme olmuş olacak. Kamu büyüme rakamlarını üçüncü çeyrek ve dördüncü çeyrekte, hatta belki 2009’un ilk çeyreğinde, bütçe açığı verip tüketim ve yatırımı arttırarak biraz yukarıda tutmaya çalışıyor; bunu bize deklare etmiyor ve biz bunu bütçede de göremiyoruz, çünkü merkezi bütçe rakamlarında gözükmüyor, belediye, TOKİ falan gibi faaliyetlerde gözükyor. Dikkat edersiniz, kamu sektörü yatırımı zaten büyük çapta inşaatır. Bakın, inşaat payı 3.4. Kamu çaktırmadan, üçüncü çeyrekte, dördüncü çeyrekte ve 2009’un ilk çeyreğinde bütçe açığını biraz büyüterek büyümeyi yukarıda tutmaya çalışıyor.

Ümit ediyorum ki, bu genişlemeyi seçimden sonra biraz toparlarlar, IMF’yle de anlaşma yaparız ki, daha riskli bir alana geçmeyelim. Açık mı söyledim?

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Denizciğim, izin verirsen bu konuda ben de bir şey söyleyeceğim.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Buyur. Ben bitirdim zaten.

Prof. Dr. Erdal TÜRKKAN- Dünya kriz konjonktürüne girdikten sonra Türkiye’nin kriz öncesi durumunu tekrar yakalaması hiçbir politikayla mümkün değildi; bir defa bu tespiti yapmamız lazım. Neden? Çünkü, 50 milyar dolarlık bir cari açık veriliyordu, o cari açığın finansman imkânı vardı, artık o cari açığın finansman imkânı kısıtlanmış olacağından, bir defa, o eskiye dönüş, o büyük potansiyeli tekrar yakalamamız mümkün değil. İkincisi; Türkiye’de de bina fiyatlarında, arsa fiyatlarında, her alanda birtakım balonlar oluşmuştu; sonuç itibarıyla mutlaka bu balonlar da sönecektir. “Efendim, Türkiye’de para basalım, devlet harcamalarını sonuna kadar arttıralım, Keynezyen politikalarla eski duruma geri dönelim” gibi bir yaklaşım defa kesinlikle gerçekçi ve anlamlı değildir. Kriz nedeniyle ciddi bir tahribat yaşamamız kaçınılmazdır.

Türkiye ekonomisi zaten bu dünya krizinden önce de belli bir gerilemeye girmişti; Bununla ilgili çeşitli göstergeler ve tartışmalar var.

Ben döviz kuru konusunda biraz farklı düşünüyorum. Döviz çok önemli bir değişkendir. Türkiye için en önemli fiyat, dövizdir. Eğer dövizin fiyatı yanlış ise bütün fiyatlar yanlış demektir. Fiyatların kıtlıkları yansıtması lazım. Bakın, bu krize girdikten sonra döviz de bir düzeltme yaptı zaten. Dünya piyasalarından Türkiye'ye döviz girişi kolayken döviz aşağılardaydı, şimdi giriş zorlaşınca birdenbire yukarı çıktı.

Hiçbir ülkede, -demin Deniz de onu söyledi- bir malın fiyatı birdenbire, 15 günde, 20 günde yüzde 30, yüzde 40 artmaz; döviz artıyor. Dolayısıyla, bu dövizin nasıl, hangi mekanizmalara bağlı olarak arttığını çok iyi gözlemek lazım. Dövizin fiyatı arz ve talebe göre oluşmalıdır, ancak bu arz ve talep hangi unsurlardan oluşmaktadır; buna çok iyi bakmak lazım. Dövizin arzının; güvenilir, sürdürülebilir, devam eden unsurlardan oluşması lazım ki, dövizin fiyatı anlamlı olsun. Ancak, maalesef bu sadece Türkiye'ye ait bir sorun değil, bütün dünyaya ait bir sorun. Biliyorsunuz, şimdi dünyada, tek bir paraya geçiş, “dolara mı geçelim” ya da “tek bir dünya parasına mı geçelim” gibi bir tartışma var.

Döviz fiyatlarındaki bu oynaklık sorunu çözülmediği sürece özellikle bizim gibi ülkeler açısından birtakım meselelerin çözülmesi çok zor olacaktır; maalesef burada bir aksaklık var. Doğrusu, o dövizdeki değer meselesini ciddiye alıyorum.

Prof. Dr. Deniz GÖKÇE- Son bir grafik göstereyim. Bakın, şu, Türkiye'nin cari denge grafiği. Cari açıktan doğrudan yatırımı düşerseniz, Türkiye'nin sağlam finansman kısmı yüzde 2.5 kadar. 5 senedir herkes “cari açık” diye bağırırken ben hiçbir şekilde ciddiye almadım. Türkiye'ye önümüzdeki yıl içinde doğrudan yatırım tahminen 12 milyar dolar civarında, cari açık da 25 milyar dolar, gene yüzde 50'sini karşılayacak gibi.

Özet olarak şunu söylüyorum: Bir yıllık perspektif içinde, Türkiye'nin, 1994 veya 2001 gibi döviz temelli bir çöküşünü beklemenizin gerekmediği kanaatindeyim. Bu nedenle de, imamın dediğiyle yaptığı bir olmalı.